

центр «Борисфен Інтел». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bintel.com.ua/uk/projects/kak-delilsja-+chernomorskij-flot-po-bratski>. 43. Kuzio T. Russia-Crimea-Ukraine. Triangle of conflict / T. Kuzio. – London, 1994. – 258 p. 44. Solchanyk R. Ukrainian-Russian Confrontation over the Crimea, RFE / R. Solchanyk // RL Research Report. – 21 February 1992.

Олег Костюк.

ВЗГЛЯД РОССИЙСКОГО ПОЛИТИКУМА НА СТАТУС КРЫМА В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ 1990-Х ГГ.

В статье рассматривается отношение российского политикума к принадлежности Крымского полуострова Украине. Обсуждаются вопросы, касающиеся как внутривнутриполитической дискуссии вокруг статуса Крыма среди политических сил РФ, так и влияния этого вопроса на состояние украинско-российских отношений. Делаются выводы о том, что проблема статуса Крыма и города Симферополя была одним из приоритетных направлений внешней политики РФ, а также одним из дестабилизирующих элементов не только в украинско-российских отношениях, но и в середине российского политикума первой половины 1990-х гг.

Ключевые слова: Крым, Россия, российский политикум, статус, внешняя политика.

Oleh Kostiuk

VISION FOR THE RUSSIAN POLITICAL ON STATUS OF CRIMEA IN THE FIRST HALF OF 1990-TH.

In this general paper the attitude of Russian politicians belonging to the Crimea in Ukraine is discussed. Subject matter related to both internal discussions about the status of Crimea among the political forces of the Russian Federation as well as to the impact of this issue on the state of Ukrainian-Russian relations is consider. Conclusions are drawn that the problem status of Crimea and Simferopol was one of the priorities of the foreign policy of Russia, as well as one of the destabilizing elements not only in Ukrainian-Russian relations, but also in the middle of Russian politics first half of the 1990's.

Key words: Crimea, Russia, Russian politicians, status, foreign policy.

УДК 94:321.6.013–048.78(470+571–44)(045)

Андрій Бульвінський

ІМПЕРСЬКА МОДЕЛЬ МОДЕРНІЗАЦІЇ В РОСІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНИЙ ДИСКУРС

У статті аналізуються імперська форма державно-політичної організації та визначаються зміст, напрями і мета імперської моделі модернізації у Росії. Обґрунтовується положення про те, що системна модернізація, яка модифікує та осучаснює всі сторони соціальної дійсності держави і приводить до народження нової якості суспільства, тягне за собою крах імперії і появу національної держави. Доводиться, що без зміни суспільно-політичної моделі, яка утвердилась у сучасній Росії, успішна технологічно-економічна, а тим більше політична модернізація неможливі.

Ключові слова: Росія, імперія, модернізація, імперська модель, дискурс.

Дві тисячі кілометрів українсько-російського кордону та складний характер українсько-російських відносин останніх понад 20 років є об'єктивними чинниками, які постійно спонукають українських науковців до осмислення феномену російської державності та перспектив і можливостей її модернізації.

Вихідною гіпотезою даної роботи є думка про те, що Російська держава була і зараз є імперією за своєю внутрішньою сутністю та зовнішніми проявами. Цей підхід поділяє цілий ряд російських науковців, зокрема, С. Лур'є [1], О.Величко [2], Д.Лівен [3], М.Грачев [4], Б.Кагарлицький [5], В.Кантор [6] І.Яковенко [7] та інші.

Найважливіше з точки зору України у цьому контексті питання полягає у тому чи здатна Росія як імперська держава до суспільно-політичної модернізації і у якому розумінні можна говорити про модернізацію імперської держави. Модель відповіді на це питання ми спробуємо подати у цій роботі.

Ця проблема також проробляється рядом російських дослідників. зокрема, С.Каспе [8], С.Гавровим [9], Е.Паїним [10] та іншими.

Перш за все необхідно з'ясувати, чим же власне є імперія, як тип державно-політичної організації, які її іманентні ознаки. В історичній науці існує величезна історіографія з цього питання [11].

У класичному визначенні поняття імперії Ш. Айзенштадта наголошується, що цей термін звичайно використовується для позначення державно-політичної системи, яка охоплює великі та відносно централізовані території у яких центр, втілений в особі імператора та центральних політичних інституцій, набуває автономності й монополізує право на ухвалення політичних рішень та визначення політичних цілей [12].

Ч.Тіллі визначає імперію як «велику внутрішню неоднорідну політію, елементи якої пов'язані з центральною владою системою опосередкованого впливу. Центральна влада здійснює певний військовий і фінансовий контроль за усіма сегментами імперського простору, проте не зазіхає на два основних елементи опосередкованого правління: 1) збереження або встановлення специфічних і таких, що не підпорядковуються загальному правилу зв'язків з елітою кожного сегменту; 2) здійснення влади через цих посередників, які користуються у своїх доменах значною автономією, яка компенсує лояльність по відношенню до центру, а також фіскальне і військове співробітництво з ним» [13, с.3].

На нашу думку, найбільш вдало визначення системних ознак класичної імперської форми державності дали російські дослідники Ю. Березкін [14, с. 43, 160, 209] та Л. Гагагова [15, с. 338]. Згідно їх досліджень, це: політична та господарська централізація; сакральний характер одноосібної влади; пірамідальна управлінська структура; територія, яка суттєво більша за середню для даної епохи й даного регіону територію держави і яка охоплює великий природно-ландшафтний і культурно-господарський ареал або навіть декілька ареалів; наявність центру та периферії, окраїн, провінцій або колоній; панування столиці над периферією; цілковите панування вертикальних суспільних зв'язків над горизонтальними; етнічна неоднорідність (етнокультурна роздробленість) за наявності домінуючого етносу чи групи етносів; прагнення до необмеженої експансії; претензії на світовий статус, а то й на світове панування; уподібнення держави (а символічно – і столичного міста) усьому цивілізованому світу; уявлення про вищість пануючого етносу над іншими людьми. До цього варто додати також конвенційно легітимізовану практику виведення з-під дії законодавчих норм визначених груп еліти.

Типологічно імперії можна розділити на два основних типи: колоніальні та ідеократичні (традиційні) [16, с.118–122]. Колоніальні імперії, у першу чергу орієнтовані на експлуатацію і пограбування колоній, а також, меншою мірою, на виконання певної цивілізаторської місії. Ідеократичні імперії створюються та існують з метою здійснення метафізичного надзавдання, яке полягає у реалізації на землі Божого замислу. Як зазначає у своїй роботі С.Гавров, саме встановлення всесвітнього, безмежного панування Належного є домінуючою метою ідеократичної імперії [9, с.45].

Російська держава, формуючись у XVI ст. як централізована держава, одразу формувалась як ідеократична імперія. Ключовими ознаками чого на думку С. Каспе було: «1) наявність в системі політичної легітимації держави певної вказівки на її абсолютне, універсальне значення; 2) наявність у політичній практиці держави стійкої тенденції до територіального розширення; 3) відсутність або обмеженість асиміляції народів, територій, які включаються до складу держави, збереження ними своїх етнокультурних особливостей» [17, с.35].

На думку С.Лур'є, російський народ став імперським народом оскільки мав специфічні етнопсихологічні риси, зокрема, власне уявлення про належний стан світу, яке він прагнув поширити; усвідомлення себе як могутньої і найсправедливішої сили; впевненість у тому, що все, що роблять росіяни як спільнота схвалює Бог: «З нами Бог, розумійте, народи, і підкоряйтесь, бо з нами Бог» (Ісаїя,7,18–19); готовність нести жертви заради своєї правди; наявність розвинутого культурного сценарію міжетнічних взаємин; здатність і схильність утворювати колонії поза межами свого компактного проживання (модель народної колонізації); несуттєвість формальних кордонів для запланованої доброї діяльності («он хату покинул, пошел воевать, чтоб землю в Гренаде крестьянам отдать...»); впевненість у тому, що росіяни завжди є носіями і захисниками добра, а тому сприйняття і трактування будь-якої війни за участі росіян як оборонної, а війни на чужій території як «звільнення» або «допомоги». Тому будь-які народи, які увійшли до складу чи-то Російської імперії чи СРСР, навіть завойовані, росіяни вважають звільненими [1, с.16–19, 250–254].

Саме імперська свідомість робить можливим як успішне будівництво імперії, так і її перманентне відродження. Для імперського суб'єкта ні свобода особи, ні приватна власність не є базовими цінностями, бо в імперії це умовності, натомість він любить державу, готовий пожертвувати своїм життям заради її чергового ідеократичного проекту (наприклад, відновлення величі Росії), але послідовно уникає робити усвідомлений особистий вибір і з радістю делегує це право колективу, харизматичному вождю чи релігійному авторитету.

Імперська свідомість є проекцією пануючого у традиціоналістському імперському суспільстві ірраціонально-містичного ставлення до поняття єдності, всезагальності, розчинення приватного у загальному (у Росії – принцип соборності), яке поєднується із сакралізацією принципу ієрархії. У такій системі цінностей держава (імперія) є втіленням соціального Абсолюту, який стоїть над соціальними суперечностями і знімає їх.

У зв'язку з цим інтереси імперської держави є абсолютно пріоритетними щодо інтересів як окремої людини, так і суспільства загалом. Імперська держава втілює в собі ідею Належного, будучи не лише його інструментом, а й метою божественного проекту. Причому чим сильнішою є Імперія, тим ближчою є вона до ідеалу Належного.

Центральним принципом історичної Російської імперії стало уявлення про те, що неправославний/неросійський світ, у першу чергу західний, є світом, який цілком занурився у гріхи і омани, а єдиним насправді цивілізованим та благочестивим світом є Росія. Тому священною місією Росії є захист православного простору та вселенського православ'я від зовнішніх посягань та внутрішніх смут. Включення до складу імперії нових і нових земель трактувалось як розширення меж православного світу. У зв'язку з цим, вже з XVI ст. формується образ Святої Русі – єдиної визнаної вищими силами правовірної держави, мета якої врятувати весь світ. Фактично відбулась сакралізація держави. Детальніше про це написано у попередній роботі [18, с. 95–101].

Як наголошує у своїй роботі С. Каспе, однією з базових характеристик імперської державності перш за все є її безмежність, пов'язана з її територіальною протяжністю та з універсалізмом її імперської ідеї. Для імперії, на відміну від звичайної національної держави, не існує чітких державних кордонів, оскільки імперія не вичерпується власне державою [8, 61–62]. Імперський простір поширюється туди, де є носії імперської ідеї. Тому, наприклад, ідея збройного захисту прав співвітчизників в інших країнах для сучасної Росії є цілком природною з точки зору її імперської сутності.

Розглядаючи феномен імперії важливо пам'ятати, що для неї територіальна експансія, як з огляду на економічні, так і на символічно-релігійні причини, є чинником зміцнення імперського, універсального статусу держави і внаслідок цього є фактором збереження стабільності соціальної системи в цілому. Експансія завжди забезпечувала фундаментальну потребу імперії в підтвердженні претензій на імперський, «космічний» суверенітет. Наслідком успішного здійснення експансіоністських акцій і перемог є не лише включення у спільний для всієї імперії обіг матеріальних і людських ресурсів приєднаних територій, а й зміцнення у населення імперської держави переконання як в економічній і військово-політичній, так і в онтологічній, містичній вищості цієї держави над усіма іншими [18, с. 64].

С. Каспе зазначає: «Імперська логіка перетворює експансію в самоцінне й надцінне починання, здатне компенсувати будь-які можливі матеріальні витрати культурно-символічними досягненнями. Виникнення природних перепон до розширення території веде не до згортання інтервенціоністської активності, а до її граничного нарощування – оскільки будь-яка перепона дискредитує вселенські претензії держави» [17, с.35].

Як влучно сформулював І.Яковенко, Імперія – це «земне відбиття небесної духовної субстанції, а оскільки Свята Русь безмежна, то і Російська імперія не може мати кінцевих кордонів. Установити релігійній імперії вічні кордони – значить засумніватись у божественному, вселенському характері Істини, яка її породила» [16, с.119].

На нашу думку, російська державність в усіх формах свого існування (Московське царство, Російська імперія, СРСР та сучасна Російська Федерація) завжди залишалась імперською за своєю внутрішньою суттю. Одним із ключових факторів цього є історично сформована імперська свідомість російських еліт та росіян, як пануючого етносу, яка постійно відтворюється. Як пише у своїй роботі С.Лур'є, «ми сформувались як імперський народ і зробити із цим нічого не можливо, а головне – не потрібно» [1, с.13].

Історична спадкоємність імперської сутності Російської держави проявляється й у постійному відтворенні в Росії ряду характерних соціальних середньовічних інститутів. Йдеться, зокрема, про глибоку майнову поляризацію між правлячою верхівкою та абсолютно більшістю населення; поява великої власності через механізм роздачі владою державного або загальнонаціонального майна у приватне володіння; аномально високий рівень взаємної недовіри у суспільстві; архаїчну в своїй основі традиціоналістську систему цінностей, найбільш яскравим виявом якої є масовий правовий нігілізм; масовий тип підданого – безпомічної, безправної, соціально некомпетентної маленької людини; неправову, авторитарну державність; вкрай корумповану, корисливу, неконтрольовану суспільством, а тому всевладну бюрократію; залежний суд, який не здатний протистояти тиску влади; використання принципу сили, а не правди під час врегулювання конфліктів тощо. Наявність і функціонування цих інститутів постійно повертає Росію на шлях

утвердження чи відновлення імперії та перешкоджає будь-яким серйозним модернізаційним процесам.

Базове імперське уявлення про те, що Росія заради вищих цілей може і повинна діяти, зокрема і силою, там де вважає за потрібне, активно застосовувалось нею впродовж усього історичного часу аж до сьогодення (агресія проти Грузії у 2008 р. та проти України у 2014 р.).

Для жителів Російської імперії (у всіх її іпостасях) залишається актуальною і є активно підтримувана владою установка на сприйняття Росії як обложеної фортеці на яку постійно зазіхають зовнішні вороги, а тому весь народ має згуртуватись навколо імперської влади для захисту від них.

У сучасній Росії діє одна з найдавніших і найважливіших імперських ознак – наявність особливих зв'язків з національними елітами та фактичне делегування їм функції посередників у керуванні своїми автономіями від імені імперського центру. Найбільш наочно така система відносин між імперським центром та напівавтономною периферією у сучасній Росії встановлена із Чечнею, Дагестаном та Татарстаном.

Так, зокрема, у Чечні фактично не діють російська Конституція та закони, із 2008 р. місцеві призовники служать лише на території Чечні, росіяни майже повністю витіснені із республіки, бюджет Чеченської республіки більш як на 80 % залежний від трансфертів із федерального бюджету РФ, але по суті це є сплатою данини за лояльність місцевої еліти імперському центру. З 2011 р. у російську армію фактично не призивають дагестанців, частка росіян у республіці упродовж 1989–2010 рр. скоротилась із 9,7 % до 3,6 % [19].

Структура управління політичним та господарським життям Росії у часи В.Путіна знову набули імперських ознак пірамідальності, централізму та крайньої забюрократизованості. Як влучно відзначив член громадської палати РФ Д.Бадовський, «Росія сьогодні – країна перемігшої бюрократії. Бюрократична держава... скрупульозно все регламентує, будує ієрархії і вертикалі, підтримує високу участь в економіці та суспільному перерозподілі при збереженні великих майнових і соціальних диспропорцій. ...Машина бюрократичної влади живе під девізом «ніхто крім мене», вважаючи, що просто більше нікому взяти на себе тягар всіх і вся розсудити, все вирішити і розрулити, всіх втішити і врятувати» [20].

Наприклад, стимулювати розвиток ряду ключових галузей економіки російська влада вирішила шляхом суперцентралізації та створення державних корпорацій. Так у 2007 р. були створені Державна корпорація «Ростехнології», «Російська корпорація нанотехнологій» («Роснано»), Державна корпорація «Росатом», Об'єднана суднобудівельна корпорація, Об'єднана авіабудівельна корпорація тощо, що аж ніяк не стимулюватиме створення конкурентного інноваційного середовища в Росії. Ці кроки серед іншого засвідчують принципову ставку російської еліти на підтримку державного великого та супервеликого бізнесу, а не приватного середнього чи малого, який є базовим для формування демократії.

Також у сучасній Росії все більш гіпертрофованого значення набуває імперське столичне місто, своїм зростанням лише підкреслюючи пірамідальну структуру імперії. Так, у 1926 р. у Москві проживало 2 млн осіб., Ленінграді – 1,7 млн, тобто співставна кількість жителів, а у тодішньому третьому місті країни Ростові на Дону – 308 тис. (розрив із столицею у 6,5 раз) [21, с. 90–91], проте на 1 січня 2014 р. населення Москви складало вже 12,1 млн, Санкт-Петербурга – 5,1 млн (розрив у 2,4 рази), третього за населенням міста країни Новосибірська – 1,5 млн (розрив із столицею у 8 разів) [22]. Бюджетний розрив між столицею та іншими великими містами Росії ще більш контрастний. У 2011 р. бюджет Москви на одного жителя був у 10 разів більший ніж в інших великих містах Росії: Москва – 134,8 тис. крб., Санкт-Петербург – 88,6 тис. крб., Новосибірськ – 25 тис. крб. А загальний бюджетний розрив по видаткам між багатою столицею і третім містом країни Новосибірськом складав фантастичні 42 рази (1,5 трлн крб. проти 36 млрд крб.) [23]. І цей розрив постійно збільшується, відповідно імперська столиця все багатіє і посилює своє домінування у системі.

Упродовж усієї російської історії по суті незмінною залишалась ключова для імперської держави фігура верховного правителя-суверена.

Основну причину такої ситуації гранично чітко і відверто сформулював ще у 1832 р. ідеолог доктрини російського самодержавства граф С.Уваров. У листі імператору Миколі I він наголосив: «Могутність самодержавної влади є необхідною умовою існування Імперії в її теперішньому вигляді... Приймавши химери обмеження влади монарха, рівності прав усіх станів, національного представництва на європейський манер, уявно-конституційної форми правління, колос не протягне і двох тижнів, більше того, він рухне раніше, ніж ці хибні перетворення будуть завершені» [24, с.98].

Саме з цієї причини російський народ фактично ніколи не брав реальної участі у його виборах. Правитель у Росії завжди з'являвся без участі людей, як рішення вищих сил. За часів Московського царства та Російської імперії це був помазанник Божий – цар, фігура якого з'являлась або як

наслідок реалізації принципу династичної спадкоємності, або в результаті кулуарних змов, а народ мав лише радуватись тому що сталося; в СРСР це був генсек, якого обирало вузьке коло вищих партійних керівників, а кращі люди з народу лише формально затверджували на з'їзді КПРС; у сучасній Російській Федерації фігура верховного суверена – президента з'являється у вигляді оголошеного попередником спадкоємця престолу/посади. А народ може це рішення на формальних виборах лише затвердити.

Іншою ознакою зміцнення імперського характеру сучасної Російської держави є значне збільшення чисельності та впливу чиновництва. Зокрема, упродовж лише 1991–2007 рр. його чисельність у Росії зросла з 950 тис. до 1 млн 750 тис. осіб [25], хоча загальна чисельність населення за цей період зменшилась на 6 млн чол. Без того, щоб не контролювати все і вся ідеократична імперія не може існувати.

Новою російською універсальною імперською ідеєю на заміну концептам «єдиного Православного царства, яке зобов'язане врятувати вселенське православ'я» та «першої країни, де переміг соціалізм і яка несе прапор комунізму народам світу» В.Путін у 2007 р. запропонував зробити концепт «російського світу».

В основі «російського світу», за переконанням глави РПЦ патріарха Кирила, лежать, по-перше, православна віра, по-друге, російська культура та мова, і, по-третє, «спільна історична пам'ять і спільні погляди на суспільний розвиток». «Незалежні держави, що існують на просторі історичної Русі й усвідомлюють свою загальну цивілізаційну приналежність, могли б продовжувати разом творити Російський світ і розглядати його як свій спільний наднаціональний проект» [26].

Одним із ключових інструментів реінкарнації Російської імперії у сучасному світі є активне зміцнення у соціальній дійсності міфу про безальтернативну позитивність спільного історичного минулого усіх народів Росії та Російського світу. Це символічний імперський ресурс, який легітимізує спільність долі народів під керівництвом московських правителів, втрата його неприпустима.

У сучасній Росії серцевиною цього імперського символічного ресурсу є концепт «великої перемоги над фашизмом» та боротьби з сучасними фашистами. Саме тому Російська держава так плекає цей концепт і так багато уваги приділяє боротьбі з будь-якими спробами подивитись на події Другої світової війни не крізь російській імперські окуляри. Так, у 2009 р. при президентові РФ навіть створено комісію з протидії спробам фальсифікації історії на шкоду інтересам Росії.

З теоретичної точки зору цей підхід обґрунтовується ідеєю про те, що знищення історичної пам'яті нового покоління росіян про радянський період розвитку російської цивілізації приведе до її зламу, тим більше, що «радянська форма розвитку російської цивілізації врятувала її від знищення з боку фашистської Німеччини, сприяла її еволюції та входженню СРСР у першу десятку провідних країн за рівнем соціально-економічного і духовного розвитку» [27, с. 46].

Але ці концепти не є суто теоретичними. Відповідно до них неугодні Росії політичні сили оголошуються фашистськими або нацистськими, що має в очах російського суспільства легітимізувати збройну боротьбу проти них. Зокрема, у контексті російської збройної агресії проти України 2014–2015 рр. російські ідеологи та ЗМІ активно обґрунтовують та виправдовують дії Росії намірами «звільнити Україну від американсько-нацистської окупації», як, наприклад, про це детально на своєму персональному сайті пише академік РАН С. Глазьев [28].

Світосприйняття, яке формує сучасна російська влада у населення, ґрунтується на ідеологемі «славного минулого» й ностальгії по часам «великої епохи», яка колись була. Таке орієнтоване на минуле світосприйняття кардинально відрізняється від вкоріненої у межах цивілізації модерності зосередженості на тому, що робиться сьогодні і зараз.

В імперській Росії традиційно ефективно працює механізм підтримки внутрішньої стабільності російської соціокультурної системи та постійного відтворення імперської свідомості, який заважає інноваційним процесам. Система відгороджується від зовнішнього середовища за допомогою контролю і придушення небажаної, з точки зору еліти, соціокультурної інформації.

Показово ефективно і вкрай цинічно працював механізм відгородження російських громадян від правдивої інформації під час революційних подій в Україні у листопаді 2013 – лютому 2014 р. Використовуючи найкращі геббельсівські зразки пропаганди, російські ЗМІ систематично викривлювали зміст подій в Україні, оскільки вони несли безпосередню загрозу основам російської імперської влади, демонструючи альтернативну соціокультурну практику. Головне, чого боялась російська імперська влада у цих подіях, це – показова десакаралізація влади та унаочнення права людей самим, без Божої волі, цю владу змінювати. Адже у російській суспільно-політичній традиції «не Москва Государю указ, Государь Москве» [29, с. 224], а в Україні все відбувається з точністю до навпаки.

Запозичені на Заході, через необхідність, окремі соціокультурні та політичні інститути в російській імперській державності не мали жодного суттєвого значення ні в царській, ні в

радянський, ні у посткомуністичний періоди її історії. Так, наприклад, практичне дотримання прав людини, не зважаючи на формально підписані Москвою міжнародні документи, було протиприродним для імперії. Російське соціокультурне середовище і сьогодні чинить опір процедурній законності, віддаючи перевагу так званій народній правді, звичаям, суду не по законам, а за поняттями.

Так само й інститути представницької демократії, суду, виборчої системи отримали у Росії переважно зовнішні, наслідувальні форми, що суттєво змінювало їх першопочатковий (західний) зміст та значення. Для імперської ідеократичної держави це фасадні, а не змістовно-ціннісні інститути.

Нинішня російська правляча еліта переконана, що демократія ледь не згубила Росію після розпаду СРСР. Так В.Путін у своїй програмній передвиборчій статті 2012 р. «Демократія і якість держави» [30] наголошує, що «введення демократичних форм держави [на початку 1990-х рр.] принесло практично відразу ж зупинку необхідних економічних реформ, а трохи пізніше – самі ці форми виявилися окуповані місцевими і центральними олігархічними елітами, які безсоромно використовували державу у своїх інтересах, ділячи загальнонародне надбання... Все це «отруїло» перехід Росії до демократії та ринкової економіки – стійкою недовірою великої частини населення до самих цих понять».

Концептуальний висновок В.Путіна полягає в тому, що російські громадяни в результаті розчарувались і в демократії і в ринкових реформах. І соціологія це підтверджує. Так, наприклад, за даними Левада-Центру, в грудні 2009 р. лише 57 % опитаних, відповідаючи на запитання «Як ви думаєте, чи потрібна Росії демократія?», вибрали варіант «Так, Росії потрібна демократія» [31].

Тому рецепт, який В.Путін запропонував російському суспільству простий – зміцнення держави та відновлення народного суверенітету, але не у західному його розумінні через політичну конкуренцію, а у суті російському варіанті – через відновлення механізмів соборного ухвалення рішень, запропонованих владою (т.зв. суверенна або керована демократія). Їх запровадження, з використанням сучасних технологій, має формувати у громадян ілюзію участі у прийнятті державних рішень та їх схваленні.

У цьому зв'язку для нас надзвичайно важливо розуміти, якою мірою і в якому напрямку може модернізуватись сучасна російська імперська держава.

Під «модернізацією», яка в загальнотеоретичному сенсі базується на ідеї внутрішньої здатності суспільства до якісної еволюції, у науці розуміють: «сукупність різного роду економічних, політичних, державно-правових, психологічних, культурних зрушень та перетворень конкретного суспільства у напрямі його осучаснення і постійного вдосконалення і наближення соціальних і політичних систем та їх фрагментів до максимально можливого рівня розвиненості» [32, с.11].

Історично феномен модернізації нерозривно пов'язаний із виникненням національних держав, демократичного ладу та розвитку капіталістичної економіки. Більше того, модернізація у її класичному розумінні може успішно відбуватись лише у національних державах.

Насправді модернізація є переходом від традиційного суспільства до сучасного і означає цілий ряд взаємопов'язаних процесів. Економічна модернізація означає розвиток і застосування технологій, які ґрунтуються на науковому знанні та високоефективних джерелах енергії, поглиблення суспільного і технічного поділу праці. Економічне життя має бути звільнене від впливу політики та ідеології. Модернізація у соціальній сфері означає заміну відносин ієрархічної підпорядкованості і вертикальної залежності відносинами рівноправного партнерства та формування соціального типу діяльної особистості, визначальною ціннісною орієнтацією якої стає індивідуалізм. Модернізація у політичній сфері означає формування на основі існуючих етнічних груп нації-держави, посилення ролі і значення права, розширення участі широких народних мас в політиці та зміна типу легітимності і механізму легітимації політичної влади.

Ключовою сутнісною проблемою модернізації імперії є те, що в імперії людина та населення загалом є лише засобом для реалізації цілей імперії у той час, як національна держава є інструментом реалізації суспільних та індивідуальних інтересів. Тому модернізація у межах імперської держави здійснюється завжди в інтересах самої держави, а модернізація у рамках національної держави здійснюється в інтересах суспільства.

Імперська державність є малоприсадою для модернізаційних процесів оскільки посилення демократії неминує приводить до ослаблення зв'язків між центром і національними окраїнами та делегітимації владної традиції. Адже демократизація приводить до залучення до політичної сфери, яка раніше була доступна лише центральній та місцевій елітам і функціонувала на основі уніфіковано заданих із центру соціальних комунікацій, більш широких соціальних груп.

В умовах модернізації також відбувається оживлення локальних культур та народжується їх прагнення до набуття політичного виміру своєї самобутності. Ці тенденції рано чи пізно

поширюються і на місцеві еліти, що приводить до їх випадіння із зони дії уніфікованих імперських стандартів та появи думок про необхідність окремого державного існування.

З іншого боку, у результаті поширення модерністських установок актуалізується питання про прерогативи імперського ядра, тобто, корінного народу, з'являються тенденції на обмеження доступу до центральної еліти представників периферійних еліт, що суттєво ослаблює всю імперську конструкцію, робить імперський універсалізм фіктивним. У сучасній Росії це проявляється у поширенні етноорієнтованих установок типу «Росія для росіян» які є вкрай небезпечними для імперської державності.

Реалії економічного розвитку індустріального, а тим більше постіндустріального світу руйнують систему асиметричних відносин імперського центру і периферії. У таких умовах все менш ефективним стає властивий імперіям мобілізаційний тип економіки [33]. У випадку випереджального економічного розвитку окремих периферійних регіонів суперечність між їх політичним та економічним статусом стає додатковим мотивом для сепаратистських устремлінь.

Крім того, формування інформаційного суспільства є викликом, який час кидає імперії, адже послаблення соціального контролю над людьми є прямою загрозою базовим підвалинам імперської держави.

Таким чином, імперія, еліта якої усвідомила необхідність модернізації своєї країни, має вирішити дві задачі. По-перше, запустити модернізаційні процеси з метою посилення військово-політичної та, частково, економічної конкурентоздатності щодо інших країн. А, по-друге, паралельно знайти можливості для блокування руйнівних впливів модернізації на ідеологічні та владно-політичні стандарти існування імперії. У результаті реалізується курс дозованої модернізації, тобто імперська модель модернізації.

Як зазначає у своїй роботі Е. Дамірчієв, механізм імперської модернізації запускається для того, щоб «шляхом перетворення зовнішніх сторін імперського життя зберегти незмінною сакральну основу імперії...» [34, с.16].

Запускаючи процес власної модернізації, імперія не ставить своїм завданням еволюцію в напрямку цивілізації модерності, навпаки, вона боїться ліберального переродження і внутрішньої слабкості, які є неминучими при прийнятті інокультурних інститутів політичної демократії, капіталістичного ринку та необхідності реального дотримання прав людини.

Завдання імперської модернізації полягає не у переродженні імперії, а у стабілізації і відтворенні її базових характеристик в нових історичних та соціокультурних умовах. Здійснювати це передбачається через дозоване запозичення у противника того, що дозволить успішно боротись чи конкурувати з ним. Тому під час усіх імперських модернізацій Росія запозичувала лише ті європейські технології та інструментальні знання, які відносились до сфери промисловості, науки і військової справи, а також окремі елементи побуту.

В історії Росії усі найбільші модернізаційні проекти запускались лише на фоні чіткого усвідомлення неможливості забезпечити достатній рівень військово-політичної конкурентоздатності щодо країн Західної цивілізації і лише у форматі «модернізації згори». В усіх випадках це була форма адаптаційної реакції російської соціокультурної системи на виклик західної цивілізації. А. Вишневський використовує термін «консервативна модернізація» [35, с.48], Ф. Фукуяма – «оборонна модернізація» [36].

Так, модернізаційний проект Петра I був запущений з огляду на неможливість у інший спосіб здобути перемогу у Великій Північній війні 1700–1721 рр.; Великі реформи 1860-х – 1870-х рр. стали наслідком жорсткої поразки Російської імперії у Кримській війні 1853–1856 рр.; поразка у Російсько-японській війні 1904–1905 рр. підштовхнула столипінські реформи; радянська індустріалізація та колективізація були зумовлені необхідністю створення належної військово-технічної бази для можливості збройного протистояння країнам капіталістичного світу; економічна неможливість продовження гонки озброєнь з боку СРСР привела до реалізації у 1985–1991 рр. курсу на «перебудову» М. Горбачова.

Причому у тих випадках, коли дозована (оборонна) модернізація ґрунтувалась на самодержавстві та кріпосному праві (петровська та сталінська модернізації) і стосувалась лише технічних запозичень, вони досягали успіху у межах поставлених завдань – Росія виграла, відповідно, Велику Північну та Велику Вітчизняну війни й суттєво наростила свій міжнародний авторитет. Натомість, у тих випадках, коли модернізаційні процеси в Росії глибоко зачіпали соціальні відносини, суттєво розширювали межі особистої та громадської свободи вони неминуче приводили до невдоволення рівнем соціально-економічного життя, політизації етнічності, зміни усієї етнополітичної ситуації в імперському просторі та системної кризи імперської державності. У результаті, реалізація навіть курсу дозованої модернізації привела до дезінтеграції імперської державності у 1917–1918 рр. та 1991 р. і проголошення державної самостійності цілого ряду народів в імперських провінціях Росії.

Для розуміння специфіки модернізаційних процесів в сучасній Росії потрібно чітко розуміти, що модернізація неминуче базується на наших уявленнях про майбутнє і є керованим державою політичним проектом [37, с.27].

А які ж уявлення про майбутнє Російської держави та шлях до нього у традиціоналістськи патріотично налаштованій частині російської еліти? Для прикладу наведемо декілька цитат із роздумів доктора філософських наук, головного наукового співробітника Інституту економіки РАН О.Ципка (2012 р.).

Так, у своїй статті в «Независимой газете» О.Ципко пише: «Запит на зміни насправді росте, але не на нового, ліберального Нємцова, а, навпаки, на нового, більш жорсткого Путіна. Порятунком Росії не в руйнуванні вертикалі влади, як вважає ліберальна опозиція, а, навпаки, у введенні в країні елементів надзвичайщини». «Ця стаття нагадує владі, що союз з «ліберально-демократичною інтелігенцією» не просто неможливий..., а й небезпечний» [38].

У своїй статті в «Литературной газете» О.Ципко трактує відмову від імперськості як русофобію. «Ліберальна інтелігенція має безліч «заєдинщиків» в головному – у справі боротьби з так званими залишками російської імперськості, «заєдинщиків» у справі подолання вихідної багатонаціональної природи Російської держави, в справі знищення Росії». «Вже ясно, що свобода в новій, некомуністичній Росії проявляє себе насамперед як право на руйнування Росії, на звільнення себе від усього, що колись було дорогим російській людині, що пов'язувало її з батьківщиною. І треба знати і розуміти, що для інтелектуалів і політиків, які називають себе в Росії лібералами, свобода і демократія означали передусім право на «ломку» російської традиції, на переробку Росії і російського населення за своєю подобою». «Є щось настирливе і підозріле в цьому пристрасному бажанні витравити з російської національної самосвідомості «імперську домінанту» [39].

Отже, для чого потрібна російській імперській владі модернізація, курс на яку було оголошено у 2008 р.? Вона у першу чергу потрібна для збереження військово-політичної могутності та глобальних позицій країни у світі. Інакше кажучи модернізація потрібна Росії для збереження свого статусу великої держави.

На нашу думку, путінський модернізаційний проект є відповіддю на розпад СРСР. Так, у своєму посланні Федеральним Зборам РФ В.Путін у 2005 р. чітко зазначив, що «крах Радянського Союзу був найбільшою геополітичною катастрофою століття. Для російського ж народу він став справжньою драмою. Десятки мільйонів наших співгромадян і співвітчизників опинилися за межами російської території» [40]. На зустрічі із колективом газети «Комсомольская правда» В.Путін уточнив за чим шкодує: «Російська Федерація при розвалі Радянського Союзу... пішла на безпрецедентні в історії людства жертви, віддала десятки тисяч квадратних кілометрів своїх споконвічних територій» [41].

Усі свої подальші стратегічні дії, в тому числі й спрямовані на оборонну модернізацію, Росія реалізовувала з метою отримання хоча б часткового реваншу за ці події та відновлення свого політичного і культурного контролю над втраченими територіями.

Ключовим суб'єктом орієнтованої на такі цілі модернізації є російська імперська еліта на чолі з В.Путіним. Так, у 2010 р. перший заступник керівника Адміністрації президента РФ В.Сурков у статті для газети «Ведомости» чітко наголосив, що консолідована влада в Росії є єдиним інструментом модернізації країни [42].

Відповідно до поставлених цілей на державному рівні у Росії модернізація розглядається здебільшого у військовому та економічному аспектах. У військовому як переозброєння російської армії найбільш передовими засобами ведення збройної боротьби, в економічному – як зниження залежності економіки країни від цін на сировинні ресурси на світовому ринку та перетворення інноваційної діяльності на реальний фактор економічного зростання.

Якщо говорити про модернізацію Росії в розумінні модернізації армії та ВПК, то на цю мету в рамках Російської державної програми розвитку озброєнь на 2011–2020 рр. виділено безпрецедентні 23 трлн крб. Як наголосив В.Путін у посланні до Федеральних Зборів 2013 р., «у найближче десятиліття підприємства ВПК країни будуть повністю завантажені замовленнями. Зможуть оновити свою виробничу базу, створити якісні робочі місця...» [43].

Якщо говорити про модернізацію в Росії як про модернізацію технологічної бази економіки, то потрібно розуміти, що внутрішній російський ринок у більшості випадків є малим, щоб стати самодостатнім для розкрутки нових продуктів і технологій [37, с. 81]. Мінімальний розмір ринку для окупності потенційно конкурентоздатних технологій і продуктів у сегменті основних промислових товарів – 250–300 млн осіб. Тому необхідною умовою для реального запуску процесів технологіко-економічної модернізації Росії є завоювання ринків, схильних до російських товарів і технологій, створення альянсів для просування російських або спільних технологій.

Але навіть у випадку наявності достатніх за обсягом ринків Росія не зможе системно, а не епізодично, пропонувати на них інноваційні продукти, тому що вони можуть створюватись лише в

країнах, які реально, а не на рівні декларацій ідуть шляхом інноваційного розвитку. А для того, щоб країна йшла цим шляхом, потрібні інші, ніж ті, що є у сучасній Росії відносини між індивідом і суспільством, між суспільством і державою. Інакше кажучи, Росія не зможе здійснювати модернізацію у контексті інноваційного розвитку без зміни та демократизації всієї суспільної системи. Це відбувається тому, що, «політична система, яка склалась у Росії, вичерпавши свої потенції, виявилась не в змозі впоратися із цим завданням» [44, с. 4].

Більше того, існуюча система негласних конвенцій між владою та бізнесом не сприяє інноваційній активності бізнесу у Росії, оскільки інноваційна активність окремих економічних суб'єктів часто приводить до порушення економічних інтересів діючих учасників конвенції і часто виливається не в конкурентну боротьбу, а в «поставлення на місце» за допомогою адміністративно-силових механізмів.

Скажемо чіткіше, коли економіка відрізняється низьким рівнем конкуренції, а саме такою є російська економіка, інновації не є затребуваними. На них не має попиту, бо конкуренцію простіше виграти за допомогою адміністративних важелів.

А тому генерування та використання інновацій не є життєво важливим елементом життя російського суспільства, для цього відсутнє належне соціокультурне середовище. Російський бізнес і корпорації борються не за покупця чи рівність можливостей, а за доступ до ресурсів та шматок пирога зі столу державного патерналізму.

Важливо також відзначити, що і на рівні масової свідомості Росія навіть на рівні асоціацій не дуже співвідноситься з країною, яка динамічно розвивається. Так, згідно з даними дослідження, проведеного у 2009 р. Інститутом суспільного проектування, на питання «З чим ви співвідносите образ батьківщини?» 56 % росіян відповіли: «з красою рідної природи», 27 % – «з образом матері», 25 % – «із селами» і лише 13 % – «з процвітаючою країною, яка динамічно розвивається» [45].

Ситуація ускладнюється і тим, що російське законодавство та оподаткування заохочують екстенсивне виробництво і витратну економіку, а не модернізацію [46].

Інноваційне середовище, без якого інноваційний розвиток неможливий, базується на творчій енергії суспільства, високих технологіях і здатності адаптуватися до швидких змін. Визначальним фактором тут є творчий потенціал індивіда, який живе і працює у соціальному та економічному середовищі, орієнтованому на підтримку нового.

Існуюча в Росії політична система не придатна для створення інноваційного середовища через свою схильність до авторитарних методів керування і бюрократично-корупційну сваволю. Модернізація як процес серйозних системних змін неможлива без наявності певної критичної маси суб'єктів цієї модернізації – самостійних вільних людей, схильних до креативного мислення, інакодумства у широкому розумінні цього поняття. Без реальних можливостей для людей такого типу впливати на економічні процеси, задавати тон у суспільному житті про створення інноваційного середовища у Росії можна і не говорити. Окремі винаходи і винахідники, зрозуміло, будуть, ними російський народ багатий, але реального просування до нової якості суспільства не буде.

Спроби штучного створення таких точкових інноваційних середовищ типу Сколково (з 2010 р.) лише підкреслюють їх чужорідність на теренах сучасної Росії, адже для Сколково має бути створено особливий політико-правовий механізм функціонування, відмінний від загальнодержавних.

Чи не найбільша проблема з реалізацією курсу на модернізацію Росії полягає у тому, що економічні інтереси сучасної російської еліти лежать у сфері експлуатації природних ресурсів і у неї відсутня реальна мотивація будь-що серйозно змінювати в існуючій сировинній моделі економіки Росії. Тому й не дивно, що доля сировини та напівфабрикатів у російському експорті упродовж 2000–2013 рр. зросла з 80 – до 85 %, а машин і обладнання (включаючи військові) впала з 8,8 – до 5,4 % [47].

Маючи фундаментом своїх багатств і статусу сировинний експорт і освоєння бюджетних коштів та отримуючи величезні тіньові доходи, російська еліта в основному задоволена існуючим станом речей, вона не потребує модернізації, більше того, чинить їй опір, оскільки модернізація загрожує вибити цей фундамент з-під її ніг.

Дуже наочно реальні пріоритети російської влади ілюструють заплановані обсяги фінансування ключових проектів з бюджету. Так, упродовж 2011–2013 рр. російський уряд планував інвестувати у інноваційний проект Сколково 54 млрд крб. [48], а упродовж 2013–2020 рр. ще 135 млрд крб. [49]. Водночас на порядок більші суми планується інвестувати у розвиток сировинних галузей. Так, згідно «Генеральної схеми розвитку газової галузі на період до 2030 р.» [50] упродовж 2008–2030 р. у розвиток газової галузі Росії планується вкласти 16,6 трлн крб., а згідно «Генеральної схеми розвитку нафтової галузі Російської Федерації на період до 2020 р.» упродовж 2011–2020 рр. у розвиток нафтової галузі – 6 трлн крб. [51]

Проблема Росії ще й у тому, що навіть зароблені на продажу сировини кошти здебільшого не вкладаються у модернізацію, а вивозяться за кордон. Так, за даними Центрального банку РФ у 2012 р. чистий відтік капіталів з Росії склав 54,6 млрд дол., у 2013 – 62,7 млрд, 2014 – 150 млрд [52], водночас обсяги прямих зовнішніх інвестицій в Росію за даними Росстату були у рази меншими: у 2012 р. – 18,6 млрд дол., 2013 – 26,1 млрд дол., 2014 – 19 млрд [53]. Інвестори не поспішають вкладати кошти в модернізацію російської економіки, а перспектив для суттєвої активізації зовнішніх інвесторів немає, особливо у часи, коли Росія кинула виклик міжнародному порядку, окупувавши частину території України. Хоча ще у 2011 р. перший заступник голови уряду РФ І. Шувалов чесно визнав, що внутрішніх коштів на модернізацію не вистачає, і що уряд покладає надії на значний приток капіталів із-за кордону [54], без яких навіть оголошена обмежена модернізація неможлива. Інакше кажучи, на проведення модернізації, хіба що за винятком переозброєння армії, у Росії немає необхідних коштів.

На думку ряду експертів у російській економіці простежуються усі симптоми «голландської хвороби», тобто ґрунтоване на експорті природної сировини економічне зростання, яке не стимулює створення високих технологій в середині країни, приводить до занепаду інших галузей та збільшення імпорту споживчих товарів [55, с. 94]. Так, нафта забезпечує 44 % надходжень до бюджету РФ (2010), а газ – 13 % (2008). Стабільний потік «вуглеводневих» грошей позбавляє Росію реального стимулу проводити відкриту економічну політику та заохочувати економічні й політичні свободи. Отримані кошти здебільшого вкладаються у зміцнення обороноздатності.

Така ситуація, на думку колишнього керівника групи консультантів Адміністрації Президента РФ у 1996–2007 рр. О. Рубцова, небезпечна тим, що «ресурсна економіка породжує ресурсний соціум, сировинне прокляття переходить в прокляття інституційне і політичне. ... Держава безпardonно панує, якщо основна справа в країні – перерозподіл ресурсів і засобів, а не виробництво ідей і речей. Тут народ для держави в мирний час тягар, а в екстремальний – витратний матеріал перемог і звершень» [56].

Серйозним викликом модернізації в сучасній Росії є брак довіри до інститутів держави та неспроможність існуючої суспільно-політичної системи, включаючи державне управління, керувати проектом модернізації Росії. Адже ні державна бюрократія, ні основні парламентські партії Росії не можуть бути реальним двигуном модернізації, оскільки є націленими не на реальні зміни в країні, а на збереження стабільного розвитку у межах існуючої системи. Саме тому, не зважаючи на модернізаційні ініціативи згори, реальних суб'єктів інноваційних перетворень у Росії немає.

Проблема також у тому, що діючі державні та соціальні інститути не здатні вирішувати проблеми російської модернізації, оскільки відсутній нормальний зворотній зв'язок між суспільством та державою. У нинішній Росії в умовах «керованої демократії» цей зв'язок реально функціонує лише у формі вертикальної бюрократичної мобілізації. Жорстка вертикалізація відносин приводить до блокування потенціалу розвитку ділової та громадянської ініціативи, що суттєво гальмує розвиток людського та соціального капіталу в країні.

Крім того, системний характер корупції в державних інституціях перешкоджає розвитку поваги до легальних правових норм. За приблизними експертними підрахунками 2010 р. щорічний корупційний оборот у Росії складав близько 300 млрд дол. США, тобто майже ¼ ВВП країни [55, с.133].

Як зазначає у своїй роботі член Ради при Президенті РФ з розвитку громадянського суспільства і прав людини І. Діскін, у сучасній Росії правовий вакуум поступово був замінений так званою «путінською конвенцією», тобто системою неформальних норм, які визначали статус осіб, які підпадали під її дію, а також міру можливого порушення ними легальних норм. Її суть полягала в обміні політичної лояльності на свободу підприємницької активності (у межах конвенції). Поступово подібні конвенції склались і на регіональному рівні [37, с.135–136].

Цікаво, що відсутність взаємозв'язку між політичною системою та громадянським суспільством у Росії деякі російські науковці теоретично обґрунтовують історичними особливостями перебігу модернізаційних процесів, зокрема особливостями політичного режиму [27, с.57], імперського і самодержавного за своєю суттю.

У сучасній Росії склався по суті феодальний тип власності, при якому власність надається або визнається в обмін на службу або лояльність владі. Вихід із цих домовленостей веде до втрати власності та свободи, як це сталося із співвласником та головою нафтової компанії «ЮКОС» М.Ходорковським, який був арештований у 2003 р. та провів у в'язниці 10 років, а його компанія обанкрочена і ліквідована. Будь-яка власність у Росії є умовною власністю, яку легко можна втратити у разі появи суперечностей з інтересами влади, що є серйозним стримуючим фактором для модернізації.

Більше того, імперська влада не зацікавлена у появі незалежного власника, бо тоді він стане вільною людиною, яка захоче реальних громадянських прав. Тому у Росії створена система, за якої

вести бізнес без порушення закону неможливо, а відповідно усі підприємці перебувають «на гачку» у владних інститутів.

У здійсненні політичної модернізації в умовах існування сталого персоналізованого авторитарного режиму в нинішній Росії не зацікавлена у першу чергу панівна еліта. Адже наслідком цього може стати руйнування тіньових політичних інститутів президентської влади та гострий політичний конфлікт всередині сформованої системи клієнтсько-патронажних відносин. Зміна політичного режиму у Росії несе для еліти загрозу суттєвого переділу власності, а тому не є популярною.

Варто нагадати, що спроби модернізації російської політичної системи на початку 1990-х рр. привели до розстрілу російського парламенту із танків восени 1993 р. та його розпуску. З цього часу парламент Росії втратив самостійне значення, перетворившись на підконтрольний президенту інститут, а президентська влада стала фактично невідконтрольною суспільству. Саме цей формат авторитарної політичної системи, типологічно подібний до радянської та царської владних систем, й утвердився в пострадянській Росії. Однопартійна політична система, яка склалась у сучасній Росії практично виключає зміну різних партій при владі, розвиток політичної участі населення та політичну самоорганізацію російського суспільства.

Важко також говорити про можливість успішної модернізації в умовах, коли більшість населення сприймає капіталістичні відносини як відхід від справедливості і правди. Так, згідно даних соціологічних досліджень за 2004–2009 рр. поняття «капіталізм» та «лібералізм» викликають найбільше неприйняття у росіян [56, с. 159].

Обов'язковою умовою успішної модернізації є наявність або цілеспрямоване створення відповідного до завдань модернізації інституційного середовища. Таким середовищем можуть бути лише суспільно-політичні інститути (партії або інші структури), які займають активну та критичну позицію щодо існуючого формату розвитку країни та пропонують конкретні практичні шляхи її модернізації. Соціальним ресурсом модернізації може бути лише активна частина громадян, здатна на раціональні та відповідальні соціальні, економічні та політичні дії, інтегрована в політичну систему країни. Такий ресурс неможливо «мобілізувати» методами адміністративного контролю чи примусу. Цей «людський» фактор може сприяти модернізації лише в умовах розширення простору свободи та зняття тих бар'єрів, які заважають всебічному розвитку та реалізації особистості. Російська влада, з одного боку, намагається знайти форми інтеграції активної частини громадян до власного модернізаційного проекту, а з іншого перебуває у стані перманентного конфлікту з нею. Більше того, курс, який проводить путінський режим, веде до зменшення рівня політичних свобод громадян, відчуження громадян від політики, зниженню можливостей для громадянської активності і самої цієї активності.

Як зазначають вчені Санкт-Петербурзького державного університету, реалії сучасної імперської Росії є такими, що «політичні рішення сьогодні приймаються на всіх рівнях влади фактично без участі народу, прикриваючись його інтересами. Ніхто з можновладців у сучасному політичному житті і не шукає у нього активної підтримки. У відповідь на це більшість населення з великим скептицизмом ставиться до всіх гучних починань влади. Проблеми розвитку науки, технологій та інновацій не зустрічають великого розуміння у російського населення. У нього практично відсутні будь-які дієві стимули, які б спонукали його до творчої участі у реформуванні країни. Таким чином, масовий скепсис російських громадян пояснюється тим, що вони вважають себе виключеними з політичного процесу взагалі і з суспільних процесів модернізації зокрема» [55, с. 165–166].

Характерний для російського суспільства, яке продовжує вірити у «доброго царя», вкрай низький рівень взаємної міжособистісної довіри (24 % при середньоєвропейському рівні у 80–85 %) породжує політичну безпорадність населення. Понад 90 % росіян заявляють, що не можуть впливати на рішення влади, що не є дивним для жителів імперії. Як наслідок 80 % росіян знімають з себе відповідальність за те, що відбувається в Росії [56, с. 13].

У той же час найбільш активна та творча частина суспільства, тобто середній клас, не є соціальною опорою нинішнього політичного режиму у Росії, він швидше є його опонентом, час від часу виходячи на антипутінські демонстрації, типу «Маршів незгодних» (2005–2008 рр.), мітингу на Болотній площі (2011 р.), «Маршу мільйонів» (2012 р.), «Маршу проти негідників» (2013 р.) чи «Маршу правди» (2014 р.).

Відкрита політична боротьба не толерується сучасним російським суспільством та владою, оскільки сприймається як крок у бік хаосу та безладу, а деідеологізовані та бюрократизовані форми не є ефективними для залучення до процесів модернізації активної частини суспільства.

Проблема ще й у тому, що у сучасній Росії дуже малий реальний попит на правову державу та демократію. Вони не потрібні основним політичним партіям, прямо загрожують інтересам бюрократів та силовиків, незручні для бізнесу, який вже звик «вирішувати проблеми» за межами легальних норм. Вони не є пріоритетними цінностями для росіян, адже згідно цілого ряду

досліджень ключовими політичними цінностями для російських громадян є «мир» і «порядок» [57, с.159].

Окремі російські науковці прямо говорять, що характер політичного режиму, який сформувався у Росії суперечить вимогам модернізації та планам інноваційного ривка [59, с.107]. Як зазначає, наприклад, член-кореспондент РАН К. Микульський, суспільно-політична модель, яка утвердилась у сучасній Росії, не лише негативно впливає на розвиток економіки країни та ускладнює її модернізацію, а й відсуває її як реальний процес на невизначений час, попри усі формальні заяви перших осіб. А тому, тільки «перебудова політичної системи дозволить запустити механізми модернізації економіки. Політичні реформи покликані усунути свавілля бюрократії щодо бізнесу, сприяти ув'язці інтересів різних соціальних груп, зростанню конструктивної активності суспільства і тим самим створити умови для появи рушійних сил підйому економіки» [60].

На думку заступника директора ІСЕМВ РАН Є.Гонтмахера, «щоб здійснити модернізаційний прорив, потрібно починати не з будівництва інноваційної зони, а з банальних речей: відокремити владу від власності, залишити бізнес у спокої, забезпечити реальну політичну змагальність і свободу ЗМІ» [61]. Але проблема у тому, що для Імперії реалізація такого сценарію означає революцію і смерть. Як наголосив у своїй роботі В.Зав'ялов «свобода слова, не поєднана з цивілізаційними і гуманістичними підходами до реалізації цієї ж свободи, створює умови вседозволеності і руйнації генетичного коду розвитку російської цивілізації» [27, с. 98].

Відторгнення російським суспільством ліберальних форм модернізації пов'язане з органічною неприязню російського суспільства до ліберальних цінностей. Адже Захід для Росії є не лише історичним ворогом, а й сутнісним антиподом. Причина цього, на думку С.Гаврова, лежить у маніхейських за своєю суттю стереотипах російської масової свідомості [9, с.172–173]. У цій картині світу є чіткий поділ на Добро і Зло, Світло і Темряву, а відповідь на питання «Хто винен?» людина завжди виносить за межі себе. Тому у провалі реформ, у погіршенні рівня життя окремої людини винна не вона, а хтось зовнішній, чужий і ворожий. Список винних у російській історії безмежний, це і «злі латиняни», і «жидо-масони», і «троцькісти», і «вороги народу», і «олігархи», і «лібераста» тощо.

Наслідком такого світосприйняття є висновок – для того, щоб справи у Росії пішли на краще, вона має знищити чергового зовнішнього чи внутрішнього ворога. Вороги будуть знищені і життя одразу покращиться. Відповідно усі ресурси зосереджуються на вирішенні цієї проблеми.

Як зазначає у своїй роботі С. Гавров, «мрія про здійснення Царства Божого на землі, досягнення повного і остаточного щастя не лише перевищує, але й суперечить задачі ліберальної модернізації з її раціональністю, секулярністю, демократичними процедурами, протистоїть самій парадигмі поступового покращення світу» [9, с.175].

Модернізація у своїй класичній ліберальній формі не відповідає російським суспільним уявленням про Належне оскільки змушує думати не про високе (духовну місію), а про низьке (матеріальне) і перекладає відповідальність за життя людини, і все що відбувається навколо неї, не на правителя, а на людину. Тому, на нашу думку, і сьогодні не втратила своєї актуальності думка Д. Мережковського (1909 р.) про те, що для росіян характерне «відчуття свободи, як чогось богопротивного, – рабства, як богоугодного... В свободі – грішні, в рабстві – святі. Святі раби. Свята Русь – земля святих рабів» [62, с.12–13].

Базовий внутрішній стимул модернізації полягає у постійному задоволенні зростаючих потреб людини. Для того, щоб у суспільній системі реалізовувався такий сценарій розвитку, людина і з точки зору державної ідеології, і з точки зору суспільної психології повинна бути головною суспільною цінністю. Тоді вся система модернізації та інновацій буде спрямована на досягнення цієї мети. Такий механізм працює у країнах Заходу, де Людина є вищою суспільною цінністю, але не в Росії, яка є Імперією і найвищою цінністю якої є сама імперська державність. Детальніше про це написано у попередній роботі [63]. Саме тому у Росії реалізується імперська модель модернізації ціллю якої є зміцнення держави.

Демократії немає місця у цій картині світу. Тим більше, що росіяни пов'язують покращення свого життя не із власними зусиллями, а з приходом нового правителя. Так, за даними соціологічних досліджень Левада-Центра у 2005–2013 рр. необхідність для Росії демократії у принципі визнавало лише трохи більше 50 % населення, а демократії західного типу лише 1/5 частина населення [64, с.38].

Саме тому В.Путін послідовно реалізовував курс на згортання демократичних інститутів та посилення вертикалі влади і порядку. Зокрема, з 2004 р. у Росії було скасовано виборність голів суб'єктів РФ; у 2006 р. законодавчо обмежено діяльність неурядових організацій у Росії; з 2007 р., щоб завадити потраплянню до Державної думи ліберальних опозиційних партій, вибори почали проводити за пропорційною системою із 7 % бар'єром та заборонаю на участь блоків; з 2014 р. порушення порядку організації або проведення мітингів каратиметься позбавленням волі на 5 років.

Згідно зі звітом організації Freedom House, у 2015 р. Росія за індексом свободи преси перебувала на 181 місці зі 199 країн.

Обмеження доступу до політики ряду соціальних груп, у першу чергу ліберально налаштованих, означає відмову їм у представництві їх інтересів та відчуження їх від реалізовуваних владою модернізаційних проектів.

Позбавивши таким чином партію влади серйозної політичної конкуренції та посиливши керованість політичним простором держави, В. Путін реалізував модель авторитарної політичної модернізації: від демократії до стабільності.

Існує ще один важливий аспект відторгнення російським суспільством та політичною елітою демократії, як форми політичного режиму. Адже демократія передбачає ситуацію невизначеності політичного вибору. Ця невизначеність закладена в реальній конкуренції політичних сил, у періодичній зміні влади. В Росії, яка є імперією, до того ж із найбільшою у світі територією та етнічно й релігійно строкатим складом населення, подібна політична невизначеність неминуче призводить до загрози цілісності суспільства та дезінтеграції території.

Реалізуючи курс дозованої модернізації путінський режим намагається вивести з-під впливів модернізаційних процесів окремі сектори соціальної реальності, у першу чергу, державно-політичний та етнополітичний. Проте стримувати тривалий час поширення модернізаційних тенденцій на ці сфери життя не вдасться. А якщо модернізація перейде у ці сфери, то Росія не зможе існувати далі як імперська держава.

Адже в імперській та національній державах різні принципи внутрішньої організації. Як писав О. Кара-Мурза, «Нація... відрізняється від Імперії тим, що Імперія об'єднує людей через «службу собі» (через «государеве діло»), а Нація – через взаємозалежність «кожного з кожним», через взаємозв'язок всіх автономних, «приватних справ» [65, с.88].

Демократизація та перспектива переходу в постіндустріальну стадію розвитку економіки неминуче підштовхне Росію до моделі національної держави та посилення боротьби за повний суверенітет у ряді її регіонів.

Розглядаючи Росію як імперську державу ми також маємо пам'ятати, що вона одночасно є й локальною цивілізацією зі своїми особливостями. Однією з таких особливостей є те, що основним захисним механізмом Російської цивілізації є самодержавна політична система, історично притаманна народу її ядра – росіянам. Тому курс на руйнування цієї системи інстинктивно сприймається більшістю населення та більш усвідомлено елітою, як крок у бік руйнування та зламу не лише імперської державності, а й російської цивілізації.

Отже, системна модернізація, яка модифікує та осучаснює всі сторони соціальної дійсності держави і приводить до народження нової якості суспільства, тягне за собою крах імперії і появу національної держави. Держави більшою або меншою мірою демократичної, але у будь-якому випадку із значно ширшою в порівнянні із імперією політичною участю громадян у її житті.

Емпіричний аналіз російської дійсності підтверджує висновки ряду дослідників (Ч. Тіллі, Е. Дамірчієва та інших) про принципову несумісність імперських та демократичних форм, структур та орієнтацій у житті держави.

Збільшення рівня індивідуальних та громадських свобод в імперській державі неминуче приводить до актуалізації питання національних прав, політизації етнічності та деструктивно впливає на усю імперську владну систему. На нашу думку, посилення демократичних тенденцій в імперії посилює й тенденції до її розпаду, зокрема до відпадиння національних окраїн.

Імперський характер російської державності – це ключовий фактор, який дозволяє тримати у більш-менш інтегрованому стані великий конгломерат різномірних в етнічному та національному плані російських територій.

Усі приклади імперської модернізації в історії Росії мали лише оборонний характер. Їх мета полягала в посиленні конкурентоздатності імперії щодо Заходу. Оборонна модернізація спрямована виключно на подолання військово-технічного відставання від передових країн Заходу шляхом запозичення у нього відповідних інновацій та технологій.

Імперський характер сучасної російської влади забезпечується сакралізованою особою верховного правителя; домінантним імперським столичним центром; наявністю універсалістського концепту «російського світу»; наявністю непублічних конвенційних домовленостей між центром та регіональними елітами щодо способів здійснення влади на місцях; поновленням політики зовнішньої воєнної експансії; претензіями на статус одного із світових центрів впливу.

Російським керівництвом не проводилось і не планується проводити модернізацію політичної і державної системи Росії з оперттям на принципи реальної, а не контрольованої чи «соборної» демократії. Більше того, керівництво Росії вважає зміни такого плану шкідливими для російської державності.

Зміст імперської модернізації сучасної Російської держави полягає в адаптації її імперської сутності до умов сучасного світу без зміни базових ідеологічних домінант.

Як це не парадоксально звучить, але сильні сторони Росії, якими вона завжди пишалась, зокрема, наявність ядерної зброї та великі поклади вуглеводнів є факторами, що негативно впливають на подальшу конкурентоздатність Росії у світі. Ядерна парасолька та постійний приплив нафтодоларів розхолоджують і так не дуже налаштоване на зміни російське суспільство щодо необхідності здійснення модернізації та інноваційного прориву і створюють у суспільстві ілюзію, що поспішати нікуди.

Імперська модернізація, яка реалізується у сучасній Росії суперечить життєвим інтересам державоутворюючого російського етносу. Адже усі зусилля держави зосереджуються на утриманні колись приєднаних територій, приєднанні нових та утриманні військового паритету із зовнішнім світом у той час, як на власне російських етнічних територіях відбувається поступове розселення представників колись завойованих народів. Підтвердженням цього є все більше часті конфлікти на етнічному ґрунті у межах російського етнічного ареалу (Кондопога – Карелія, 2006, Сагра – Свердловська обл., 2011, Дем'яново – Кіровська обл., 2012, Пугачов – Саратовська обл., 2013 тощо) та суттєве збільшення китайської діаспори на Далекому Сході [66].

Існуюча в сучасній Росії державна бюрократична система стримує розвиток конкуренції і в економічній і в політичній сферах. Без зміни суспільно-політичної моделі, яка утвердилась у сучасній Росії, успішна технолого-економічна, а тим більше політична модернізація неможливі, оскільки основним гальмом на її шляху є нечисленна група бюрократів-олігархів, які керують Росією, паразитуючи на її природних ресурсах.

Передумови для модернізації російської економіки можуть сформуватись лише в ході демократичних перетворень сучасного політичного ладу Росії, тобто в результаті здійсненої політичної модернізації. Будь-яка реальна модернізація у Росії стане революцією, оскільки неминуче змінить основи функціонування суспільно-державної системи. Питання лише у тому, коли і в який спосіб це відбудеться.

Список використаних джерел

1. Лурье С. IMPERIUM (Империя – ценностный и этнопсихологический подход) / С. Лурье. – М.: АИРО-XXI, 2012. – 272 с.
2. Величко А. М. Идея Империи и историческое призвание России / А.М. Величко // Национальные интересы. – 2002. – №6.
3. Ливен Д. Российская империя и её враги с XVI в. до наших дней / Д. Ливен. – М.: Европа, 2007. – 688 с.
4. Грачев Н. И. Империя как форма государственного устройства и тенденции развития суверенной государственности в современном мире / Н. И. Грачев // Вестник Саратовской государственной академии права. – 2006. – № 5. – С. 8–15.
5. Кагарлицкий Б. Периферийная империя: Россия и миросистема / Б. Кагарлицкий. – М.: Ультра, Культура, 2004. – 528 с.
6. Кантор В. К. Санкт-Петербург: Российская империя против российского хаоса. К проблеме имперского сознания в России / В. К. Кантор. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008. – 542 с.
7. Яковенко И. Г. Небесный Иерусалим или Российская империя: диалектика должного и сущего: Цикл статей / И. Г. Яковенко // Рубежи. – 1997. – № 5–9.
8. Каспэ С. Империя и модернизация. Общая модель и российская специфика / С. Каспэ. – М.: РОССПЭН, 2001. – 256 с.
9. Гавров С. Н. Модернизация во имя империи: Социокультурные аспекты модернизационных процессов в России / С. Н. Гавров. – М.: Едиториал УРСС, 2010. – 352 с.
10. Паин Э. А. Между империей и нацией: модернистский проект и его традиционалистская альтернатива в национальной политике России / Э. А. Паин. – М.: Фонд «Либеральная миссия», 2004. – 248 с.
11. Eisenstadt S.N. The Political Systems of Empires / S. N. Eisenstadt. – New York: Free Press of Glencoe, 1963. – 524 p.; Lightheim G. Imperialism / G. Lightheim. – New York; Washington: Praeger, 1971. – 183 p.; Thornton A.P. The Imperial Idea and its Enemies: Study in British Power / A.P. Thornton. – London: Macmillan & Co. LTD; New York: St. Martin's Press, 1959. – 370 p.; Studies in the Theory of Imperialism / Roger Ower and Robert B. Sufeliffe. – London: Longman Group, Limited, 1972. – 390 p.; Swith T. The Patterns of Imperialism / Tony Swith. – Cambridge: CUP Archive, 1981. – 308 p.; Said E. Culture and Imperialism / E. W. Said. – London: Vintage Books, 1994. – 380 p.; Fieldhouse D.K. The Colonial Empire. A Comparative Survey / D. K. Fieldhouse. – Houndmills, 1991. – 328 p.; Doyle M.W. Empires / M. W. Doyle. – Cornell University Press, 1986. – 408 p.; Хардт М., Негри А. Империя / М. Хардт, А. Негри [пер. с англ., под ред. Г. В. Каменской, М. С. Фетисова]. – М.: Праксис, 2004. – 440 с.; Каппелер А. Россия многонациональная империя: возникновение, история, распад / А. Каппелер; пер. с нем. С. Червоная; ред. А. Мартен. – М.: «Прогресс-Традиция», 2000. – 342 с.; Нация и империя в русской мысли начала XX века. – М.: Издательская группа «Скимен», Издательский дом «ПРЕНСА», 2004. – 351 с.; Филиппов А. Смысл империи: к социологии политического пространства / А. Филиппов // Иное. Хрестоматия нового российского самосознания. Т. 3. Россия как идея / ред.-сост. С. Б. Чернышев. – М.: Аргус, 1995. – С. 421–476; Новая имперская история постсоветского пространства: Сборник статей (Библиотека журнала «Ab Imperio») / Под ред. И. В. Герасимова, С. В. Глебова, Л. П. Каплуновского, М. Б. Могильнер, Л. М. Семёнова. – Казань: Центр Исследований Национализма и Империи, 2004. – 652 с.; Политическая наука: Современные империи: Сб. науч. трудов. – М.: ИНИОН РАН, 2004. – 154 с.; Ткачёв С. В. Империя как современная полития: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.01 / Ткачёв Сергей Викторович. – Владивосток, 2005. – 217 с.; Шогенов Ш. Х. Роль концепта «империя» в познании глобализирующегося мира

(социально-философские аспекты темы): дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11 / Шогенов Шахим Хаталиевич. – Москва, 2007. – 145 с.; Шпорлюк Р. Империя та нації: з історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусі / Р.Шпорлюк. – Київ: Дух і Літера, 2000. – 354 с. 12. Eisenstadt S.N. Empires / S.N.Eisenstadt // International Encyclopedia of the Social Sciences. Vol.V. – New York, 1968. – P.41–43. 13. Tilly C. How Empires End / C. Tilly // After Empire: Multiethnic Societies and Nation-building: the Soviet Union and the Russian, Ottoman, and Habsburg Empires / K. Barkey, M. von Hagen, eds. – Boulder, Co.: Westview Press, 1997. – P.1–11. 14. Березкин Ю.Е. Инки: Исторический опыт империи / Ю.Е.Березкина. – Л.: Наука, 1991. – 234 с. 15. Гатагова Л.С. Империя: идентификация проблемы / Л.С. Гатагова // Исторические исследования в России: Тенденции последних лет / под ред. А. Г. Бордюгова. – М.: АИРО-XX, 1996. – С.332–353. 16. Яковенко И. Г. От империи к национальному государству (попытка концептуального анализа) / И. Г. Яковенко // Полис. – 1996. – № 6(36). – С.117–128. 17. Каспэ С.И. Империи: генезис, структура, функции / С. И. Каспэ // Полис. – 1997. – № 5. – С.31–47. 18. Бульвінський А.Г. Українсько-російські взаємини 1657–1659 рр. в умовах цивілізаційного розмежування на Сході Європи / А.Г.Бульвінський. – К.: Парламентське видавництво, 2008. – 744 с. 19. Дуда А. Республіка Кадирова / Андрій Дуда // Український тижень. – 2011. – №9 (174); Дуда А. Росія боїться рекрутів з Північного Кавказу / А. Дуда // Український тижень. – 2012. – 17 січня – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/World/39719>. 20. Бадовский Д. Омуты модернизации / Д.Бадовский. 16.09.2009. – Режим доступу: http://www.gazeta.ru/comments/2009/09/16_a_3261153.shtml. 21. Российский статистический ежегодник. 2012: Стат.сб. / Росстат. – М., 2012. – 786 с. 22. Оценка численности постоянного населения на 1 января 2014 г. и в среднем за 2013 г. (опубликовано 13.03.2014 г.) – Режим доступу: http://www.gks.ru/free_doc/new_site/population/demo/Popul2014.xls; Численность населения Новосибирской области по муниципальным районам и городским округам на 1 января 2014 г. – Режим доступу: http://novosibstat.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_ts/novosibstat/ru/publications/news_issues/e172720043421cd1bb71bffdface759. 23. Корчагин Ю. Бюджеты столиц регионов продолжают ускоренно уменьшаться / Центр исследований региональной экономики – Режим доступу: <http://www.lerc.ru/?part=articles&art=2&page=78>. 24. Зорин А.Л. Идеология «православия-самодержавия-народности»: опыт реконструкции (Неизвестный автограф меморандума С.С.Уварова Николаю I) / А.Л. Зорин // Новое литературное обозрение. – 1997. – №26. – С.71–104. 25. Иноземцев В. Призыв к порядку. О модернизации России и возможном экономическом прорыве / Владислав Иноземцев // Российская газета. – 2008. – 1 октября. – Федеральный выпуск № 4762. 26. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на торжественном открытии III Ассамблеи Русского мира, 03.11.2009. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/text/928446.html>. 27. Завьялов В.Т. Особенности политических процессов в современной России: цивилизационный контекст: Монография / В.Т.Завьялов. – М.: Политическая энциклопедия, 2014. – 166 с. 28. Глазьев С. Как не проиграть в войне / С. Глазьев. 30.07.2014. – Режим доступу: http://glazev.ru/sodr_ssn/368. 29. Даль В. Пословицы русского народа: Сборник пословиц, поговорок, речений, присловов, говорок, прибауток, загадок, поверий и пр / В. Даль: в 4 т. – 3-е изд. – СПб.: Т-во М.О. Вольф, 1904. – Т.1. – 276 с. 30. Путин В. Демократия и качество государства / В. Путин // Коммерсантъ. – 2012. – 6 февраля. 31. Тамбовцев В. Есть ли в России спрос на институты / В. Тамбовцев. 15.02.2011. – Режим доступу: http://www.ng.ru/scenario/2011-02-15/13_instituty.html. 32. Горбатенко В. П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть / В. П. Горбатенко. – К.: Видавничий центр «Академія», 1999. – 240 с. 33. Фонов А. Г. Россия: от мобилизационного общества к инновационному / А. Г. Фонов. – М.: Наука, 1993. – 272 с. 34. Дамирчиев Э. И. оглы. Империя как политический феномен: теоретико-методологические аспекты исследования: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. полит. наук: спец. 23.00.01 / Дамирчиев Эмин Исахан оглы. – М., 2010. – 30 с. 35. Вишневский А.Г. Серп и рубль: Консервативная модернизация в СССР / А.Г.Вишневский. – М.: ОГИ, 1998. – 432 с. 36. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма [пер. с англ. М. Б. Левина]. – М.: АСТ, Ермак, 2004. – 128 с. 37. Дискин И. Модернизация России: сохранится ли после 2012 года? Уроки по ходу / И. Дискин. – М.: Издательство «Европа», 2011. – 164 с. 38. Ципко А. Небольшевизм как главная опасность. Нужен ли России союз Путина с либеральной интеллигенцией? / А. Ципко // Независимая газета. – 22.06.2012. 39. Ципко А. Изживание ценностей / А. Ципко // Литературная газета. – 2012. – № 29. 40. Послание Федеральному Собранию Российской Федерации. 25.04.2005. – Режим доступу: <http://archive.kremlin.ru/text/appears/2005/04/87049.shtml>. 41. Стенографический отчет о встрече с творческим коллективом газеты «Комсомольская правда». 23.05.2005. – Режим доступу: http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/community_meetings/22990. 42. Чудо возможно // Ведомости. – 2010. – 15 февраля. – № 26. 43. Послание Президента Федеральному Собранию. 12.12.2013. – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/news/19825>. 44. Галкин А.А. Инновационное развитие как программа действий / А.А.Галкин // Модернизация и политика в XXI веке / отв. ред. Ю.С.Оганисян. – М.: РОССПЭН, 2011. – С.3–17. 45. Семенов В. Портрет современника / В. Семенов // Независимая газета. – 2009. – 22 декабря. 46. Мясников В. Законодательные шлагбаумы на пути модернизации / В. Мясников. 18.12.2009. – Режим доступу: http://nvo.ng.ru/armament/2009-12-18/8_modernize.html. 47. Кушнирук Б. Россия и западные страны – кто от кого на самом деле зависит / Б. Кушнирук. 28.03.2014. – Режим доступу: <http://forbes.ua/opinions/1368066-rossiya-i-zapadnye-strany-kto-ot-kogo-na-samom-dele-zavisit>; Калабеков И.Г. Российские реформы в цифрах и фактах / И.Г.Калабеков. – М., 2010. (Информация обновлена и дополнена в 2014 г.) – С.430. – Режим доступу: <http://kaivg.narod.ru/r300.pdf>. 48. Государство вложит в центр «Сколково» 54 млрд рублей. 05.08.2010. – Режим доступу: <http://www.kommersant.ru/doc/1482479>. 49. Новшества окупятся. Большую часть инвестиций в

«Сколково» составят частные средства. 13.08.2013. – Режим доступа: <http://www.rg.ru/2013/08/13/skolovo.html>. 50. Генеральная схема развития газовой отрасли России на период до 2030 года. – Режим доступа: <http://www.energyland.info/files/library/112008/7579b56758481da282dd7e0a4de05fd1.pdf>. 51. Генеральная схема развития нефтяной отрасли Российской Федерации на период до 2020 года / Министерство энергетики Российской Федерации. 29.10.2010. – Режим доступа: http://uploadrb.ru/upload/archive/dop_upload/file_2010-10-29_10.16.38_genshema.doc. 52. ЦБ и МЭР оценили отток капитала: 62,7 млрд долларов в прошлом году, 35 млрд – с начала этого года. 18.03.2014. – Режим доступа: <http://www.newsr.ru.com/finance/18mar2014/rucptloutflw.html>. Чистый отток капитала из России в 2014 году составил \$151,5 млрд 16.01.2015. – Режим доступа: <http://top.rbc.ru/finances/16/01/2015/54b96c5e9a7947490508d8d2>. 53. Поступление прямых иностранных инвестиций. 17.03.2014. – Режим доступа: http://www.gks.ru/free_doc/new_site/business/invest/i_inv2.docx; ООН оценила масштаб падения иностранных инвестиций в Россию. 30.01.2015. – Режим доступа: <http://top.rbc.ru/finances/30/01/2015/54cb66719a7947da938b8b22>. 54. Куликов С. Правительству нужен иностранный капитал / С. Куликов // Независимая газета. – 2011. – 17 марта. 55. Модернизация России и Китая: проблемы теории и политическая практика: коллективная монография / под. ред. В.А.Ачкасова и С.А.Ланцова. – СПб.: СПбГУ, 2012. – 184 с. 56. Рубцов А. Мегапроект – как много в этом звуке / А. Рубцов. 22.11.2011. – Режим доступа: http://www.ng.ru/scenario/2011-11-22/9_megaproekt.html. 57. Селезнева А.В. Политические представления и ценности россиян / А.В.Селезнева. – М.: Издательство Московского университета, 2012. – 224 с. 58. Патрушев С.В. Власть и народ: Обновление повседневных практик и варианты универсализации институционального порядка / С.В.Патрушев. – М.: ИСП РАН, 2003. – 263 с. 59. Глухова А.В. Российское общество перед модернизационным вызовом (конфликтологический анализ) / А.В.Глухов // Полис. – 2009. – №6. – С.105–118. 60. Микульский К. Шанс на обновление / К. Микульский // Независимая газета. – 2009. – 23 декабря. 61. Гонтмахер Е. Слобода мысли / Е. Гонтмахер 01.04.2010. – Режим доступа: http://www.gazeta.ru/comments/2010/04/01_x_3345994.shtml. 62. Мережковский Д.С. Земля во рту / Д.С.Мережковский // Религиозно-философское общество в Санкт-Петербурге (Петрограде): История в материалах и документах: 1907–1917: в 3 т. / Сост., подгот. текста, вступ. ст. и примеч. О.Т. Ермишина, О.А. Коростелева, Л.В. Хачатурян и др. – Т. 2: 1909–1914. – М.: Русский путь, 2009. – 600 с. 63. Бульвинский А.Г. Ціннісні аспекти зовнішньополітичних альтернатив української влади на сучасному етапі / А. Г. Бульвинський // Україна між Росією та Європейським Союзом: пошук ідентичності: Матер. міжнар. конф. (Київ, 19 травня 2011 р.). – К.: Київський ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – С.81–84. 64. Общественное мнение – 2013 / составитель Н. Зоркая. – М.: Левада-Центр, 2014. – 252 с. 65. Кара-Мурза А.А. Между «Империей» и «Смутой» / А. А.Кара-Мурза // Между «Империей» и «Смутой»: Избранная социально-философская публицистика. – М.: ИФРАН, 1996. – С.88–92. 66. Ларин А.Г. Китайские мигранты в России. История и современность / А.Г.Ларин. – М.: Восточная книга, 2009. – 512 с.

Андрей Бульвинский

ИМПЕРСКАЯ МОДЕЛЬ МОДЕРНИЗАЦИИ В РОССИИ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННЫЙ ДИСКУРС

В статье анализируется имперская форма государственно-политической организации и определяются содержание, направления и цель имперской модели модернизации в России. Обосновывается положение о том, что системная модернизация, которая модифицирует и осовременивает все стороны социальной действительности государства и приводит к рождению нового качества общества, влечет за собой крах империи и появление национального государства. Доказывается, что без смены общественно-политической модели, которая господствует в современной России, успешная технологическо-экономическая, а тем более политическая модернизация невозможны.

Ключевые слова: Россия, империя, модернизация, имперская модель, дискурс.

Andrew Bulvinsky

IMPERIAL MODEL OF MODERNIZATION IN RUSSIA: HISTORY AND MODERN DISCOURSE

The article analyzes the imperial form of state-political organization and determines the content, directions, and purpose of the imperial model of modernization in Russia. It substantiates the position that systemic modernization – which modifies and upgrades all aspects of the country's social reality – leads to the emergence of new quality of the society, results in the collapse of the empire and the emergence of the nation state. It also demonstrates that a successful technological-economic and especially political modernization is hardly possible without changing the social-political model which has been established in the modern Russia.

Key words: Russia, empire, modernization, imperial model, discourse.